

UMURTQASIZ HAYVONLAR

Xayitaliyeva Azizaxon Bohodirjon qizi

Dumanova Kumushbibi Jaxongir qizi

Ismoilov Ravshanbek Raxmonjon o‘g‘Li

Andijon Davlat Pedagogika Instituti

Tabiy fanlar fakulteti Biologiya 2-kurs talabalari.

Annotatsiya: Biz bilamizki, bu sayyorada millionlab hayvonlar turlari mavjud. Ularning har biri kelib chiqishi va morfologiyasiga qarab har xil xususiyatlarga ega. Ko‘pchilik yaxshi bilmaydi umurtqasiz hayvonlar nima va nima uchun ular ushbu toifaga kiritilgan. Shu sababli, biz ushbu maqolani sizga umurtqasiz hayvonlar nima, ularning xususiyatlari va ahamiyati haqida bilishimiz kerak bo‘lgan hamma narsalar yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Hayvonot olami, qurt, parazit, qisqichbaqasimonlar, hasharotlar, mollyuskalar, nematodlar, araxnid.

Abstract: We know that there are millions of animal species on this planet. Each of them has different characteristics depending on their origin and morphology. Most people do not know what invertebrates are and why they are included in this category. That's why we've created this article to characteristics, and their importance.

Key words: Fauna, worm, parasite, crustacean, insect, mollusk, nematode, arachnid.

KIRISH:

Yer yuzida hayvonot olami ham o‘simliklar singari keng tarqalgan. Ularning shimoliy muz qutblaridan tortib janubiy kengliklargacha, shuningdek, cho‘l, dasht, tog‘ zonalarida ham uchratish mumkin. Hayvonot olami juda ham xilma-xildir. Hozirgi paytda yer yuzida 1500 mingdan ortiq hayvon turlari ma‘lum. Hayvonlarning xilma-xilligi, tuzilishi, xulq-atvori, ko‘payishi, rivojlanishi, tabiatda va inson hayotidagi ro‘lini o‘rganadigan fan zoologiyadir. Hayvonlar ikkta katta guruh umurtqalilar va umurtqasizlarga ajratiladi. Umurtqasiz hayvonot olamining barcha turlari sifatida tanilgan, ularda notokord yoki dorsal akkord, umurtqa suyagi yoki bo‘g‘imli ichaki skelet yo‘q. Bu guruh 95 dan 1,7 miliongacha bo‘lgan ma‘lum biologik turlarning 1,8%ni o‘z ichiga oladi. Umurtqasizlar ham, odatda,

quruqlikdagi yoki suvda yashovchi yirik umurtqali hayvonlarga qaraganda kichikroq bo‘lib, ularda bo‘g‘imli suyaklar bo‘lmasa ham, ular ko‘pincha ekzoskeletga(hasharotlarda) yoki moddaga chidamli qobiq va qobiqqa (mollyuskalarda) ega. Bu bir hil guruh emas, undan oldin: “umurtqasizlar” atamasidan (frantsuz animaux sans, vertebres, umurtqasiz hayvonlar) Jan-Batist Lamarck ularni o‘n xil guruhga bo‘lgan: mollyuskalar, barnacles, annelidlar, qisqichbaqasimonlar, o‘rgimchaklar, hasharotlar, qurtlar, echinodermalar, poliplar va trichomonadlar. Bu tasniflash hozirda qo‘llanilmaydi. Bu umurtqasiz hayvonlar guruhining kichikligi va yashash joylarining xilma-xilligi tufayli tasniflash va o‘rganish qiyin bo‘lgan. Hozirgi zoologik tasnifda bu guruh quyidagi hayvonlardan iborat deb taxmin qilinadi:

- *artropodlar*; Ekzoskeletlar va hasharotlar, araxnidlar, qisqichbaqasimonlar va miriapodlar kabi bo‘g‘inlar bilan tashkil topgan.
- *mollyuskalar*; Tana yumshoq va segmentsiz, odatda uni himoya qilish qobiq bilan qoplangan.
- *porifera*; Ya‘ni, shimgich, tanasi radial simmtriyaga ega.
- *knidariyaliklar*; Mercan va medusa kabi oddiy suv hayvonlari.
- *echinoderm*; Asosan, dengiz kirpilari va dengiz yulduzlari kabilar.
- *yassi qurtlar*; Ya‘ni, yassi qurtlar.
- *nematodlar*; dumaloq qurtlar.
- *annelidlar*; yomg‘ir chuvalchanglar va zuluklar.

Ularning nomidan ko‘rinib turibdiki, umurtqasiz hayvonlarning orqa miya yoki bo‘g‘imli ichki skeletlari yo‘q. G‘alati tuzilishga qaramay, ushbu turdagi organizmlar barcha tirik turlarining 95% tashkil qiladi. Ushbu tasnifda biz hasharotlar, qisqichbaqasimonlar, mollyuskalar, qurtlar, gubkalar yoki araxnidlar va boshqalarni topamiz. Bu xilma–xillik tufayli umurtqasizlar aniq yashash muhitiga ega emas. Biz ularni suvda, havoda yoki quruqlikda bo‘ladimi, istalgan fazoda yoki muhitda uchratishimiz mumkin.

Biroq, uning ahamiyati boshqa ko‘plab jihatlarda yotadi. Masalan, ular gullarni changlatish uchun javobgardir, tuproqni yumshatishda, tiibiyotda, qishloq xo‘jaligida, va boshqa turdagi hayvonlar uchun oziq-ovqat sifatida xizmat qiladi. Bundan tashqari, ular tuproq sifatini saqlab qolish, parchalanish xususiyatlari tufayli

atrof-muhitni tozalash va zararkunandalarga qarshi kurashda yordam beradi, ekotizim muvozanatiga hissa qo‘shadi.

Umurtqasiz hayvonlarning ba’zi umumiy misollari quyidagilardir:

- oddiy hasharotlar*. Bularga tarakanlar, kapalaklar, kuya, qo‘ng‘izlar, pashshalar, chivinlar, chumolilar, termitlar va boshqalar.
- zaxarli araxnid*. Aksariyat o‘rgimchaklar, chayonlar, qirqoyoqlar kabilar.
- dengiz qisqichbaqasimonlari*. Lobster, qisqichbaqalar, qisqichbaqalar va dengiz roaches kabi
- dengiz mollyuskalari*. Sakkizoyoq, midiya, kalmar va boshqalar.
- parazit yassi qurtlar*. Lenta qurtlari, hidatidoz kabi keng qurtlar.
- knidariyaliklar*. Anemonlar, meduzalar, mercanlar va poliplar kabi.
- ekinodermalar*. Dengiz yulduzlari, dengiz kirpilari, krinoidlar, dengiz bodiringlari yoki dengiz papatyalar kabi.
- silindrsimon qurtlar*. Ayrim parazitlar, masalan, yumaloq chuvalchang yoki *Toxocara canis* va boshqa suv va erkin yashovchi parazitlar.

Umurtqasiz hayvonlar umurtqa pog‘onasi bo‘lmasligi bilan bir qatorda yumshoq tanaga ega, chunki ularda qo‘llab-quvvatlash uchun ichki skelet mavjud emas. Buning o‘rniga, ko‘pchilik qo‘llab-quvvatlash va himoya qilishni ta‘minlaydigan tashqi tuzilmalarga ega. Shuningdek, umurtqasiz hayvonlar sovuqqon, ya‘ni ular tana haroratini tartibga sola olmaydi, shuning uchun u atrof-muhit bilan o‘zgaradi. Umurtqasiz hayvonlar nihoyatda xilma-xildir. Ular toza suvda, sho‘r suvda, quruqlikda va boshqa hayvonlarda parazit bo‘lib yashaydilar. Yirtqich umurtqasizlar(go‘sh t yeyuvchilar), o‘txo‘rlar(o‘simliklar yeyuvchilar) va omnivorlar(go‘sh t va o‘simliklar yeyuvchilar) mavjud. Hatto tanasida oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqaradigan bakteriyalar va hujayralarni ko‘paytiradigan umurtqasiz hayvonlarning ayrim turlari mavjud. Ba’zi umurtqasizlar bir joyda turishadi, boshqalari uchib, suzishadi, emaklaydi va teginadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O.Mavlonov, SH.Xurramov, Z.Norboyev „Umurtqasizlar zoologiyasi” Toshkent. O‘zbekiston nashryoti 2002
2. Umurtqasizlar zoologiyasi O.Mavlonov, SH.Xurramov, „Umurtqasizlar zoologiyasi” Toshkent. „Mehnat” 2008
3. O.Mavlonov, SH.Xurramov „Umurtqasizlar zoologiyasi” Toshkent. „Mehnat” 2010
4. O.Mavlonov „Zoologiya”. Toshkent-2013
5. O‘zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.

Research Science and
Innovation House

